(З юнацьких спогадів)

Осінь... Мені — дев’ятнадцятий.

Сорочка в мене крамна, "фантазі", шнурочок із рожевими ки-тицями, а живу я у матері, в старій-престарій селянській хаті.

Цієї весни я скінчив учительську семінарію, і тепер день у день дожидаю призначення в народну школу на вчителювання. Ще не затихла в голові моїй музика моїх школярських років, а проте в мене — думок-думок. Про темряву народну, про бідняцьку недо-лю... Ходжу, як у тумані. Дійсність — як сон, і сни — як дійсність...

Один із моїх товаришів у своєму до мене листі прирівнював нас у цей час до дівчини, що незабаром дожидає в хату сватів.

І на те дуже скидалося: було і боязко, і радісно, і чогось смутно.

А од товаришів все летіли листи: той поїхав на Поділля, другий їде на Волинь. Моє серце завмирає: куди ж мене, в який мені ви-паде закуток?

І яка буде школа, які люди, діти?..

Щодня ходжу на пошту, певну маючи надію, що ось сьогодні неодмінно буде мені пакет, і щодня вертаюся звідти лютий і на пошту, і на поштаря, і на все – нема.

Так іщов час.

День — у нудьзі, ніч — у думках. Працювати для народу в мене, кажу, було велике бажання, та що саме робити і як, правду кажу-чи,— того я не уявляв собі. Розпитати — нікого, книжок таких добу-ти — ніде.

Одного вечора думав: хто б поміг мені у цій справі з місцевої інтелігенції? Ні, нема такого. Десь тут хтось колись був такий... Ще за школярування в сільській школі було чутко... Забулось... Почав перебирати давнє шпаргалля. Може, пригадаю. Знайшов засушену фіалку у книжці, чимось пахне, не розберу. Все молоде, юнацьке так і затремтіло в мені... З тим я й заснув.

Тоді приснився мені сон... Приснився мені ліс. Дихав фіалками. І приснився мені син нашого вчителя, Славко — білоголовий куче-рявий панич. Учився він разом із нами, селюками, колись у місте-чковій п’ятилітці, з нами ж і товаришував.

Приверзлося, що цей Славко — в білому кашкеті, блідий і пере-ляканий, тікав од мене десь у лісі, закриваючи щось під пахвою, щось наше, школярське, дороге, миле...

Ганяючи за ним, я гукав:

"Ану, покажи, покажи, що там у тебе таке?!"

Він поза ставом, я за ним, він — у ліщину і зник...

Я прокинувся безмірно обурений. І довго ще билося в мене се-рце й стискалися кулаки.

Ранком довго думав про той сон, щось намагаючись пригадати. Ввесь час воно в мене вертілось на думці, проте не пригадав... Тільки все пахли фіалки, все стояв у голові туман, все весною ві-яло. Непереможно потягнуло провідать той ліс.

День видався хмарний, і ліс був повитий осіннім сумом. Угорі гули вітри й стояли шуми.

Вгорі гуло й шуміло, а внизу налягав сон, аж очі злипались. Кругом — ні живої душі. Тільки в гущавині хтось рубав дубовий пеньок, і він глухо дзвенів на осінньому вітрі, як казковий під зе-млею дзвін. Не дивлячись стежок, пішов я блукати по лісі, як сновида. Іду... Понад ставом, гребелькою в ліщину... Крізь дерева голубіє дах якогось будинку. Де він тут узявся? І тільки не швид-ко пригадав: та це ж "Голуба Дача"! Цей будинок я пам’ятав ще тоді, як малим ходив у ліс по суниці. Стояв він тоді пусткою, із за-битими вікнами та замкненими на великий замок дверима. Те-пер — двері одчинені, вікна — одтулені, на вікнах привітно визира-ють квіти. Колись щось я чув про нього... Що саме?

І чого, і як мене принесло сюди? Стало якось чудно. Глянув убік — одразу аж у грудях тьохнуло: високо підіймаючи голову вгору, червоними од осінього холоду пучками ловила китицю горіхів на пригнутій ліщині дівчина.

Руда коса в неї і вся на ній одіж була обплутана лісовим павутинням. З одного боку на рові коло неї лежала її червона хустка з голови, з другого — книжка. У фартусі — повнісінько нелущених горіхів.

Почувши за спиною шелест, вона швидко озирнулась. Загляді-вши чужу людину, вона засоромилась і випустила з рук ліщину. Потім, придивившись, щось нагадала, і в очах блиснула гостра ці-кавість, навіть радість.

Привітно, як старому знайомому, вона кивнула мені головою:

— Оце добре, що я вас побачила. Я давно збираюся вам щось пе-редати.

Чуманію.

— Мені?!

— Вам! Вам!

Стало якось чудно.... Дивлюсь, а в неї очі — не очі, а справжні дві блудящі зірки: загадкові, спокусливі, чудні! Мені прийшла навіть у голову дика думка: чи не зустрівся це я в лісі з мандрівними ог-нями, що заводять людину в блуд? Перед цим я чув, таке розпо-відали про одного музику. Дожидаю, що далі.

Сідає на рові, висипає з пелени нелущені горіхи.

— Ідіть допоможіть лущити! Та чого ви боїтеся? Я не кусаюсь,— засміялась, і чудною покотився в лісі той сміх луною.— Сідайте! Ближче! Отак!

Я мимохіть корюся.

— Все блукаєте, все думаєте, як буде на вчителюванні? Угадала? До речі: чого це вам і досі не дають місця? Ха-ха-ха! Та не бійтеся — я людина, а не якась обмара!

Сміюся довірливо, тру рукою чоло: зовсім заморочила голову.

Заводимо звичайну розмову про вчителювання: як учителюва-ти буду, що робити.

Далі — перебиває:

— Забула вас спитати — ви й досі пишете вірші?

Починаю хвилюватись: що за притичина! Рішуче одмагатись:

— Ніколи не писав і не буду!

Лукаво прищурила очі, хотіла щось сказати — примовкла. Хтось гукав:

— Марусю! Марусю!

— Зараз! — гукнула.

За штахетом в палісаднику я побачив сивого діда з довгим на голові волоссям. З сокирою в одній, з трісками в другій [руці]. "Чи не він це й дзвонив у пеньок?"

Маруся почала вкладати свої горіхи.

— Татусь кличе! — І знову ті ж лукаві, примружені, загадкові очі-огні...

Осмішка дедалі прояснюється, в очах сплива щось тепле, інти-мне, щире.

— Так не пишете? Не писали? А ви не знаєте часом, чий це буде вірш... Про "посланця" од народу?..

І почала декламувати:

Чогось вчора дуже рано

Впала осіння нічка...

— Чого ж в тебе не гасилась

Допізна, сину мій, свічка?..

— Не гасилась в мене свічка,

Нічку осінню, нене,-

Завітали серед ночі

Думки в гості до мене...

— Колись знала всього — забула. Ви не знаєте?

Я стояв, як на жару. Уші палали. Вірш був мій. Не згадаю тільки, коли саме писаний.

— Ну що? — не зводить з мене чудних очей.

І раптом мені здалося, що вони мені по знаку: чи десь я їх ба-чив, чи вони мені колись марились... Нетерпляче питаю:

— Як, звідки взяли ви цей вірш? І що ви за людина?

Дивиться пильно, непевно осміхається:

— Невже і досі не догадались? — І далі: — А чому ж це ви не питає-те, що я вам хотіла передати? Приходьте завтра, передам. Тільки ж неодмінно приходьте! Чуєте? А то ви такий, що вас треба на поводі тягнуть... Завтра про все довідаєтесь. На добраніч.— Засмі-ялась. Пішла. На ходу підвела голову до неба, декламує: — "Чогось вчора дуже рано..."

Стою, дивлюсь услід, зачудований, помалу напливає радість: "Ну, здається, буде з ким коротать осінні дні..." Хай тепер пакет підожде.

Вертався, нічого не бачив, тільки над головою зорі. Аж черевики побив, спотикаючись на пеньки.

Додому прийшов пізно. Тихенько, щоб не збудити матір, засві-тив світло, сів за стіл, підпер голову рукою. Невелика, здається, радість, а дивіться: в убогій моїй хатині мов зорі з неба впали: ся-яли золотом, віяли такими гарячими радощами, що не вміщалися в маленькій хаті з низенькою стелею... В голові питання — натов-пом:

"Коли я написав той вірш? І як він міг утрапити до неї? І що во-на має передати мені? Що вона, власне, за дівчина? Звідки вона знає про мене?.. І звідки загалом ця мені радість?"

Аж ось знову перед очима промайнув Славко в білому кашкеті.

І знову щось замулило в пам’ятку, аж у грудях тьохнуло. Здава-лось — от-от усе пригадаю. Ніби аж заворушилось воно в мені, присипане сухим торішнім чи позаторішнім листом...

Аж несподівано мої очі хапають казенний пакет на столі, що вже давненько штовхав мене в груди, і я кидаюсь, ніби хто бурх-нув на мене відро холодної води: "Нагулявся!"

І сказати правду: спершу неприємне було те пробудження, як лікарська операція. Проте — на одну тільки мить. Одразу вибурх-нула нова радість, як повідь, затопила першу. Гарячі хвилі піщли по тілу, загорілись щоки, запалали уші: "Свати! Ось вони нареш-ті!"

Розривав пакет, і руки тремтіли мені, ніби виймав звідти свій жеребок-долю.

"У Київщину, у Канівський повіт..."

У хаті стає мені душно і тісно, все вкручую лампу, виходжу у двір, під зорі. Лісова обмара розвіялась, як хмарка. І погасли ман-дрівні огні одразу... Так, мабуть, і не згадав би...

Аж довелось згадати. Та не тільки їх.

Все, здавалось, було готове в мене в дорогу, проте днів на три ще вистачило біганини: білизна не готова, черевики стоптались, родичів треба було перед од’їздом усіх обійти. Мотаюсь, уже й за-був, чого це мені часом запахне фіалками.

У неділю мав од’їздити, а в суботу, вільний од усякого клопоту, думав: "Кудись мені іще треба було?.."

Коли це мати:

— Забула сказати тобі: он у косинчику лежить книжка, що вчора передала хутірська жінка.

— Яка книжка? — підходжу до косинчика.— Оце, може?

Беру з косинчика якийсь товстий зшиток в палітурках із кле-йонки.

— Ото ж він і є.

Обірваний, обсмиканий, у жовтих водяних плямах, розбухлий, як в’язка сіна, видно, бував у бувальцях, і Дивлюсь, знизую пле-чима:

— З якого хутора? Яка жінка? Чи не вийшло якоїсь помилки? Може, кому іншому?

Аж ось мій зшиток набирає якогось ображеного вигляду, мов той давній товариш, що не впізнаєш його в старому лахмітті.

"Гай-гай! Та це ж той наш давній школярський журнал! Де він узявся?" І запахло дужче глухої осені фіалками.

Щось тепле й ніжне розлилося в грудях, по всьому тілі:

— Мамо!.. А хто ж... й звідкіля ж?..

Перегортаю сторінки і разом хочу про щось спитати в матері, а про що саме — вже й не згадаю, бо очі вп’ялися в знакомі школяр-ські сторінки зшитка і губи самі собою роздираються в широчен-ну осмішку.

Перед очима вставали зоряних теплих вечорів школярські ма-ндри до лісового ставу, і нічні купання цілою ордою, і крик-гук, і фонтани срібних бризок, що летіли до золотого місяця, обкладе-ного мандрівними хмарками, і колючі веселі дрижаки на одіван-ні, коли руки ніяк не попадали в рукава сорочки... І темний ліс, і русалка, і наш кучерявий "дід". Хотілося гукнути: "Діду, аго-о-в!.." — у хаті, як у лісі.

Спогади про Сільську школу прикували мене коло стола.

* * *

Місце наших таємних зборів — дуб у гущавині лісу, кучерявий, рясний. "Дід" — ми прозвали його. "Діду, ґов!"— ще здаля гукали до його. "Ов-ов!" — одгукувався "дід", а ми й раді: справді, мов жи-вий.

Ніде в лісі не росло кращих фіалок, як коло "діда": прозорі, як блакитні хмарки, а головне — всі до однієї пахущі... Багато їх стрі-вав я після того, усяких, та вже вони не пахли мені так, як ті мої перші, юнацькі... Отож ходили ми до "діда" по фіалки. У "дідовім" же дуплі ховали і той наш школярський журнал.

Вірші на містечкове крамарство, сатири на міщанство, карика-тури на місцевих прикажчиків, кавалерів і крамарівен-панночок — такий по більшості зміст журналу. Крім, звичайно, шкільного життя.

Ми з’являємось із нашим журналом в школі, на колодках між парубками, на співках між хористами і хористками. Вигляд у нас таємничий. Так ніби на кожного з нас от-от чекала тюрма й кай-дани. Дехто з нашого гурту запевняв, що нашого "діда" взяла під догляд місцева поліція, що бачили, як швендяють у лісі, слідкую-чи за нами, шпигуни. Слава про нас гуде в містечку.

Незнакомі обиватели нам бадьоро підморгували, якісь панноч-ки нам привітно осміхались. Казали, що якась із них хоче ввійти до нашого гуртка. Загалом — охочих пристать до нашого гуртка і не одіб’ється...

Довго не приймали до гурту Славка: з панночками водиться — непевна людина. Зрештою — упрохався.

А приймали в гурток урочисто. Для Славка це був щасливий день. Схвильований і радісний, глибоко одчуваючи вагу моменту, він стояв коло "діда" і складав урочисте обіцання товариству на вірність. Слово за словом він вичитував за товаришами лісову присягу:

— Клянуся "дідом", його корою і листом...

— І корінням! — грізно гриміла, підказуючи, громада.

— І корінням!..— покірно вичитував Славко.

— І насінням!

— І насінням!

— Гризи кору з дуба!

Славко совісно береться гризти шматочок одлупленої з "діда" кори. Наказували:

— Гляди ж, Славко, не плещи своїм панночкам чого не треба!

Останні цього літа збори коло "діда". Мало не рвесь наш гур-ток цієї осені роз’їжджається із містечкової школи вчитись далі: в учительських семінаріях, у технічних, у фельдшерських — куди тільки була змога з нашою освітою. Вирішили — з’їхавшись на те літо на спочинок, вести журнал далі, а тим часом гарненько схо-вати його на зиму тут же, в "діда".

Наостанку я вписав у журнал свій вірш. Вірш мав заголовок "Посланець". Зміст — думи учня-селянина перед тим, як має для науки кидати рідну убогу хату. Вірш, одповідав загальним на-строям і всім дуже сподобався. До вечора то од одного, то од дру-гого задумано виривався початок вірша:

Чогось вчора дуже рано

Впала осіння нічка...

— Чого ж в тебе не гасилась

Допізна, сину мій, свічка?..

Дехто навіть списав того вірша собі на спомин.

На тому й закрили збори.

Зшиток загорнули в хустку, далі — в лубок, заховали в потайно-му дуплі, високо на тому ж дубі. Листом присипали, притоптали.

— Прощай, "діду", до того літа!

Аж довелося ще раз одвідати "діда" цього літа.

Одного теплого липневого вечора я в гурті міських хлопців-співаків пішов у ліс купатись. Співали, гомоніли, доставали в ку-щах світляків. Розповідали злободенну чутку про те, що тут, у лі-сі, бачили баби русалку. Сперечались: одні вірили, другі — ні.

Коли проходили недалеко од "діда", хтось спинився:

— Гляньте, що воно біле коло дуба?

Коло "діда" справді вирізувалось щось у білому.

Притихли. Далі гвалт:

— Русалка! Ловіть!

З галасом, з вереском сипнули через зелену галявину до дуба. Білий привид без шуму знявся, тихо полинув до очерету і в оче-реті зник. За очеретом заплюскотіло. Злякано загуркотіли весла.

Хтось зопалу стрибнув за білим в очерет і раптом простягнув руки назад, грузнучи в трясовині:

— Рятуйте!

Регіт. Витягли.

Ішли далі — веселі, схвильовані, аж ліс гомонів. Той, що шурхнув, було, в очереті, розповідав, що заглядів у тії панни очі: чудні — справді, як у русалки.

Дехто:

— То ж вона і є.

І знову суперечки: "Русалка!"

— А що? Не ми казали?

Раптом маленький хлопчик, що був у гурті, розповів: бачив — хтось сидів на дубі другий, у білому козирку.

— Чому ж ти тоді не сказав?

— Боявся.

Сміялись — не пойняли віри. Цікавіше було, щоб то була русалка. Ось і пісковий берег. Пороздягались: "Чорт із води, а я в воду!". Гуп! гуп! — тільки летіли бризки.

Минуло днів зо три. Жнива.

Вернувшись з поля стомленим, я навіть без вечері, з гостюками на шиї, послався і ліг серед двору на возі, на снопах. Ліг і одразу міцно заснув. Уночі щось довго і вперто мене будило. Продираю очі: сяє проти зоряного неба білий кашкет.

— Хто такий?

Голос тихий, таємничий:

— Не лякайся, це я!

— Славко?! — В новому білому козирку — я зразу не впізнав його. Теребиться до мене на віз.

— Приніс тобі велику радість!

— Яку? — продираю заспані очі.— Яку радість?

Він починає розповідати: зо мною хоче познайомитись одна дівчина. Має зо мною щось говорити. Вона — дочка одного вчите-ля, висланого за "неблагонадійність" із Київщини в нашу Черні-гівщину, і живуть вони тепер у нашому лісі, в "Голубій Дачі". Ма-ють заборонені книжки. Що ми бачили в лісі поліцаїв, так то за ними.

Далі стиха: показувала прокламації... (Мене кинуло в жар).

Так от цяя Маруся і наказала Славкові, щоб він неодмінно завт-ра привів мене до неї. Вона, бач, дуже цікавиться моїми думками, віршами...

Мене торкнуло якесь підозріння:

— Зажди! А звідки вона знає мене?

Славко трохи зніяковів:

— Це — таємниця. Про це довідаєшся, як будеш у неї. Так підемо?

Я давно і жагуче хотів бачити заборонені книжки, а тим більше прокламації, тому одразу ж погодився.

— Ти оце, може, зразу з лісу? — питаю.

— Прямо з лісу й до тебе. У лісі — з самого ранку... Виголодався, як собака! Винеси, як можна, мені кусок хліба,— несподівано прохає він, одразу по-страдницькому скривившись і ковтнувши слину.

Я виніс із хати скибку хліба, нарвав у садку полапки, до зірок, жовтих слив.

Питаю:

— Ну, хоч яка ж вона в лице?

Рот у Славка був повний, закрутив захоплено головою:

— Кра...

Удавився.

Прокашлявся.

— Красуня! Справжня красуня! Там одні очі чого варті: як зорі! — З щирим захопленням почав розповідати, яке в неї лице, які очі, брови, яка коса. В карих живих Славкових очах палахкотіли іско-рки недалекої, невпокійної, гарячої юності...

На дворищі видніло. З темряви прояснялись контури ясенів. Над ними вгорі хтось енергійно розбирав і розкидав верхи тем-ної зоряної повітки. Прояснялось бліде невпокійне обличчя Сла-вкове: спав поруч мене. Мене теж долав сон. Як засипав — прима-рилось: хтось лізе угору по дубові до нашого журналу. Аж кинув-ся.

Дожидав я Славка другого дня до вечора. Нема мого Славка. Другий і третій день — теж.

"Може, передумали... а може, Славко з ревнощів побоявся... Зга-ряча пообіцяв, а потім передумав. Ну, обійдеться і без того. Мені не до того".

Надійшов день, коли мене мали виряджати в семінарію держа-ти іспит. Наше містечко щороку посилало туди душ три-чотири, і для виряджання учнів уводився вже звичай, досить урочистий і зворушливий... "Посланець" — так можна теж назвати цю картину. Як у свято, лампа в нашій хаті горіла на карнизі. Повно гостей — дядьки, тітки, сусіди. Коло порога мнуть у руках шапки куткова дітвора.

Мати заплакана, тітки на лаві задумані, дядьки суворо зосере-джені. Вони позирають на мене недовірливо, як на дезертира, що тікає з рідної хати, вичитують у дорогу заповіти, вироблені гір-ким бідняцьким досвідом:

— Не забувай батька, матері!

— Бідних людей не цурайся!

— Пам’ятай, з якого коліна ти сам вийшов!

— Письма пиши, не гордуй рідними!

Я ходжу тихий-, покірний, увічливий. Мені здається, що виря-джають мене дійсно за посланця кудись, у ті чудові краї, де лю-дям світ легший і ясніший. Мене першого в нашому роду, з діда-прадіда!..

Заторохтів під вікнами віз — заїхав до мене товариш, якого дра-жнили Чудо. В хаті все заворушилось. Прощаюсь. Цілую руку в батька, в матері, цілую руку у старих дядьків і тіток — натруджені руки, з гудзумахами, із покаліченими пучками, які вони соромли-во давали з рукавів.

Кусаючи губи, швидко виходжу з хати й сідаю на віз. Щось ба-дьоро гомонить мені збоку товариш. Я його не чую. Я дивлюся на свою рідну хату. Стареньку, похилену, найбіднішу на цьому кутку, з заваленим дахом. Потім одхиляю швидко од товариша в другий бік голову, щоб не бачив моїх сліз.

Шкода мені своєї хати, школи, товариства, "діда". Я наказую товаришеві, що залишається в тутешній школі ще на рік:

— Гляди, гляди, Чудо, бережи наш журнал, нікому не давай, навідуйся, щоб хто не вкрав...

Минуло п’ять місяців.

Зимові свята... Нас кілька душ товаришів із колишнього лісово-го гурту, що на осінь був роз’їхався вже по інших школах, попри-їздили на перерву до рідних. Кілька всього минуло місяців, а по-виростали, де в кого вже й пух на губах. В кожного нове щось, кожний зміцнів, од кожного молодим вітром так і подимає...

Зійшлися під Новий рік в одного з товаришів у хаті.

Шум, гам, співи... Хтось згадав журнал. Насилу пригадали: жур-нал? Як це давно було! Здається, пройшли не місяці, а роки! Які ми були діти!

— А що, коли б оце поїхати в ліс, провідать "діда"? — Зашуміли: — Вчинити "мальчишник"!

— А справді! Повіншуємо з Новим роком!

— З візитою до старого!

— Чудово! Їхать!..

І незабаром ворота одчинені, буланий запряжений, на санях гурт — п’ять душ.

— А це ж куди? Мо’, сватать котрого?

— Поїдемо, тьотю, до "діда" в гості!

— Вечерю "дідові" одвеземо!

— Якому дідові?

— Тому, тьотю, що в лісі.

— От хай бог криє: лісовикові?

Регіт.

— Ньо!.. Гаття!.. Вйо!..

Дорога рівна, гладенька, ніби й не їдемо. Здається, нерухомо стоїмо на снігу, а буланий на одному місці витинає танок, кидаю-чись снігом нам у гарячі обличчя.

Угорі, всім своїм золотим гуртом, зорі водять кругом нас тихе коло. Одно одного одпихаючи, товпляться до нас хати, сади, ме-режані в іній, клуні. Мов на змаганні — хто кращий. Самі дивує-мось, як у нас швидко: ось сиділи в хаті, а ось летить уже до нас наш ліс, мов хмарою, білою повіссю накритий. Ось стара цегель-ня в лісі — сумна руїна, що дихає легендами. Тут в холодній гуща-вині скільки, було, біліє ландишів!.. А ось знайоме старе дерево, обпалене громом, що скидається на монумент Володимира в Ки-єві... [1] Ніжно і радісно хиляться до нас знакомі кущі й дерева. Нижче позвисали до нас лісові зорі, юні, блискучі, великі, як ди-тячі очі... Вітають нас.

А десь перед нами тремтить наше дороге майбутнє — радісне і загадкове, ось хоч би й таке, як оця, всіяна зорями, таємнича Но-вого року ніч.

Дихнуло кригою лісове озеро. Їдем льодом...

Темним височенним муром стала над ним дубина. Між дубами, вищий од усіх, підвів голову і наш лісовий "дід". Загорнувся бі-лою чалмою, як турчин, зорями обсипався, спить. А кругом чуд-но: все приспав, приглушив, усе отьмарив владар мороз, як зача-рував.

— Діду, го-о-в!..— розриваючи ті чари, гукаємо з саней мужніми голосами. Здалося, іній посипався з дерев.

— Ов-ов-ов! — з усіх боків, одбиваючи красу юнацьких голосів, радісною луною одгукнувся заспаний "дід".

— З Новим роком! З новим щастям!..— І в лісі, розкованім од чару, повно шуму й галасу...

Під дубом на снігу горить огонь — великий, веселий, тріскучий... Червоніють намети снігу. Осторонь, у темряві лісу, одлискує про-ти огнища спина буланого.

Один завів, усі підхопили, мов усі з одного з’їхались місця:

Шалійте, шалійте, скажені кати... [2]

З жаром! Аж ліс зашумів, уперше почувши такий спів...

Гомін, співи, сміх, вечеря в "діда"...

— Журнал! Доставайте журнал! Написать "дідові" привітання!

Гуртом підсадили одного на дуба.

— Ти ховав, ти й доставай!

Видерся до дупла. Засунув руку. Шарить... Ще і ще...

Всі з тривогою:

— Що таке?

Повикидав сухий лист із дупла, кору, все...

— Нема!

— Шукай!

Шарив знову, довго, вперто...

— Нема: украв хтось!..

— Не може цього бути! Хто сюди полізе: певно, хтось із своїх.

— Треба спитати Чуденка: він є зараз в містечку?

— Поїхав на свята в своє село. Ні Чуда, ні Славка.

— Написать!

Написати доручено мені. Я обіщався не забути і зразу ж забув.

Роз’їхались, забули всі.

Глибоко, щиро... Влітку вийшло так, що ніхто про журнал і не згадував. Нові враження, нові обставини, нові інтереси, нове юнацьке життя так поглушили спогади сільської школи, загнали їх кудись глибоко наспід, що зразу й не витягнеш їх звідтіль... І журнал, і все...

І от через три роки — як із неба впав!.

Перегортаю сторінки, осміхаюсь. А в голові ввесь час стоїть питання:

"Хто ж це справді його передав мені?.. Чудова мати?"

Миготить щось — от-от усе пригадаю... Проте ніяк не впіймаєть-ся, тікає од мене, як птах. Може, тому ще заважає моя мати, що гомонить до мене та й гомонить, того не помічаючи, що я давно її не слухаю... Тільки дещо долітає з тих слів до моєї уваги.

Згадує теж про ліс, про жінку із хутора, про якусь мою молоду... В її голосі я одчуваю щось тепле, материнське, інтимне. Тоді я, не одхиляючи голови од зшитка, перепитую її:

— Про яку це ви, мамо, молоду мені згадуєте?

Проте дослухати материних слів знову не дослухав.

Раптом мої очі спинились на одному вірші в журналі, що ввесь час настирливо чогось чіплявся до моєї уваги. Як у вічі не вско-чить. Читаю:

Чогось вчора дуже рано

Впала осіння нічка...

Раптом перед очима в мене, як на пружині, вискочила нова моя лісова знакомка з чудними очима, як мандрівні огні... Всі ці дні я ні разу не згадав про неї! В лице мені стало жарко.

"Хіба?.. Еге-ге!.. Ось воно що! Це ж і є те саме, що вона обіщала мені передати..."

— Мамо! Не знаєте, од кого цю книжку передано?

Мати:

— Там лист є, шукай.

Труснув зшитком — лист випав мені на коліна. Читаю — так, во-на:

"Передаю, що обіщала. Думаю, що цей зшиток нагадає вам ба-гато хорошого. Хто я — про те ви, напевно, вже догадались. Так, я справді та "русалка", що потайки украла журнал у "діда" за до-помогою одного із ваших товаришів. Ви, певно, теж уже догада-лись, хто він такий..."

Мене рвонуло!

Я одразу уриваю читання:

— Хто ж це?

І знову промайнув у мене перед очима, як було уві сні. Славко в білому козирку. Раптом, як світнула блискавиця,— пригадав...

"Так і є — він! І як я й досі не догадався? Ах ти ж, панська на тобі шкура! Недурно ти мені і ві сні ввижався. Ану, ближче сюди!" — і з недочитаним листом у руці я зразу ж, щоб не одійшло серце, вчиняю Славкові суворий допит:

"Чи не сказав би ти мені, Славку, славний прихвостень дівочий, що то була за "русалка" коло дуба і кого то другого бачив хлоп-чик на дубі? Га? В білому кашкеті".

І ще:

"Чи не сказав би ти мені, Славку, товаришу наш вірний, куди дівався з дупла наш журнал, що ти його обіщався перед усім то-вариством, що не оддаси, не скажеш, де на схові, не покажеш його нікому в світі, ні батькові рідному, клятьбу на тому приймав і гриз кору з нашого дуба? Пригадуєш? Тільки не думай викручу-ваться, бо ось доказ... Піду в ліс..."

"Читай далі!" — хтось ніби шепнув мені.

Раптом стало мені чогось турботно. З якимось смутним перед-чуттям я кинувся дочитувати листа. Аж так:

"З Вами, мабуть, більше не побачимось. Строк нашому заслан-ню вийшов, і сьогодні ми виїздимо од вас, мабуть, назавжди. Шкода, що не прийшли, коли я прохала Вас. Треба було сказати Вам багато-багато. Ну, та Ви ще почуєте про це. Може, й не раз. Прощайте!.."

День отемнів мені, узяв жаль, запекла досада:

— Поїхала! — Лист писаний вчора.

Погасли огні...

Безпорадно сів я на полу. Низенько схиляє до мене своє лице мати моя, лукаво осміхається. (Ох, ці матері!) Держить у руках іще якийсь папір...

— Ото треба було шанувати дівчину, то й не думала б їхати. Я гадала вже, що то й справді ти молоду собі знайшов, а ти, бачу, тільки в лісі дурно черевики порвав!

— Звідки ви все це знаєте, мамо?

— А ти думаєш, що ніхто не бачив і не знає. Хуторські жінки он сміялись уже мені на базарі, як передавали листа. "Дожидайся,— кажуть,— Пріська, собі невістки з лісу". Я ж уже казала тобі про це, а ти, мабуть, і не чув.— Мовчки, з хитрою осмішкою, суне мені в руки згорнуті листи.

— А це ще що?

— Це дарунок з тих же рук. Передано й наказано: тільки в твої власні руки і нікому іншому! — Дивиться допитливо і з ніжною посмішкою, угадує: "Чи не про любощі?"

Розгортаю. На гектографі друкований текст. Зверху чітко: "Пролетарі всіх країн, єднайтеся!.."

В грудях забило дух...

...Не спав я з тим дарунком цілу ніч.

Другого дня все мені смутно, все мені пахнуть фіалки, все теє школярство пригадую. Мій брат у других надвечір одвозив мене на станцію. Брат поїхав шляхом, я заскочив у ліс попрощатись із "дідом". День був смутний і вітряний.

За ці три дні ліс одмінився зовсім, мов і не він. Раніше, було, стрічає, як брата,— тепер — ворожий, чужий. Та й не до мене йому: в його, бач, війна з вітром, аж кипить. Я спинився, розглядаю: справді — як на герці.

Ліс стояв розхристаний, спустошений і дикий. Почорнів увесь, як розбійник, мов мечами, січе на всі боки голим галуззям...

Люто налітає на його вітер, рве його, смиче з усіх боків, шапку його золоту з голови зволікає, зриває його мальоване манаття, шпурляє під ноги... По ровах, по ярках в коліно лежить того ко-льорового шмаття.

Шукаю очима: а де ж "дід"? Ага! Ось він.

Муром стоять старі дуби, а високо над ними наш велетень. Він міцно ще тримає свою позолоту. Десь аж під темними хмарами сяє золотими банями, як фантастичний замчище.

Я не витримав. Став на рові — рупором руку.

— Діду, го-го-в!..— на весь ліс, як колись, було, школярем.

І одразу в лісі повно встає давнього гуку і привидів: "Бурса на бурсу! Бурса на бурсу!.."

Вчуваються дзвінкі як криця голоси. В очах мигтять школярі... Без шапок, чуби спітнілі, руками вимахують, ідуть гурт на гурт...

"Хлопці, сюди! — скликаю я в думці до себе лісове товариство.— Що в мене є! Ой, що в мене є! Коли б ви знали!.. Тільки нікому-нікому!.. Ось!"

Спотикаюсь на пеньок, кидаюсь. Згадую, що все це минуло і не вернеться. Зітхаю: "Прощай усе..." І знову фіалки...

І зразу вихором влітає такий гарячий наплив радості, що мені стає жарко: "Це ж уже я справді їду?! Це ж передо мною стелеться рідне, тепле, без краю народне море, куди мене, молодого, кли-чуть на

боротьбу із темрявою, з страхіттям! Це ж справді мене можуть арештувати, коли побачать, що в мене в кишені!"

...І знову смуток: стоїть "Голуба Дача", вікна дошками позаби-вані, на дверях — великий замок... Справді, як мандрівні огні: при-летіли звідкілясь, блиснули, зникли... Шукай тепер...

І одразу нова гаряча хвиля змиває і той смуток до останку:

"Ну що ж! Вони, ті чарівні очі, ніде, як у тому ж морі! Колись виринуть і знову заблищать, як пара мандрівних огнів, гарячих, таємних...

Заблищать! Хоч не вони, так такі ж самі! Точнісінько! Світ ши-рокий, а молодість — казка, а в казці чого-чого; не буває".

Спереду засвічувались у тумані залізничні огні, ніби розцвіта-ли велетенські золоті лілії...

...Ось і станція. На станції ніби свято. Гомін — як музика, люди — як тіні. Коли сів у вагон — сам незчувся. Сів коло вікна, припав га-рячою щокою до піибки, щоб лиця мого, моєї радості, мого дур-ного сміху людям не було видно: вони ж не знають, що мені сві-тять живі огні, що лечу я з шумом і з грюком! Мчу кудись у небо, в зорі, в тиху, таємну зоряну куряву-млу...

А в тій курявій, зоряній млі — тільки сплющу очі — пахнуть мої юні, мої перші фіалки.